

УДК 378.041–0.57.875

С. П. Яланська, Т. В. Панасенко

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

На сучасному етапі, у зв'язку із входженням України в єдиний освітній простір, значна увага приділяється формуванню особистості, здатної самостійно і творчо мислити в нових соціальних і економічних умовах. Існує потреба перебудови вищої школи, пов'язана з розвитком активності та творчих можливостей майбутніх учителів, які можуть самостійно ухвалювати рішення, швидко адаптуватися до змін та постійно вдосконалювати професійну діяльність. Відповідно вимог Болонського процесу, значна увага приділяється активізації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів.

На сьогодні визначається якісно новий етап удосконалення самостійної роботи студентів у навчально-виховному процесі, якій присвячено значну кількість наукових праць. Вагомий внесок у дослідження особливостей організації самостійної роботи студентів зробили В. Бондар, М. Гриньова, В. Козаков, В. Кремень, О. Мороз, П. Підкасистий, В. Шинкарук та інші.

Проблема формування самостійності, організації самостійної роботи студентів розглядається у працях різних науковців (Є. Глухих, М. Гриньова, З. Горностаєва, С. Гончаренко, Б. Йосипов, Л. Жарова, І. Зязюн, В. Козаков, І. Кралевиц, Л. Кірсанова, В. Лозова, О. Пехота, М. Поташник, М. Ярмаченко та ін.); напрямки удосконалення професійної підготовки вчителя до творчої діяльності розкрито у працях А. Алексюка, М. Гриньової, О. Кондратюка, Ю. Львової, С. Максименка, М. Поташника, В. Семиченко та ін.

Сучасні нормативні документи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України визнають самостійну роботу основним видом навчально-пізнавальної діяльності студентів.

За психологічним словником, самостійність – узагальнена властивість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці й почутті особистої відповідальності за свою діяльність і поведінку. Вона пов'язана з активною роботою думки, почуттів і волі. Цей зв'язок двосторонній: 1) розвиток мислительних і емоційно-вольових процесів – необхідна передумова самостійних суджень і дій; 2) судження і дії, що створюються у ході самостійної діяльності зміцнюють і формують здатність не лише свідомо приймати вмотивовані дії, але й досягати успішного виконання прийнятих рішень всупереч можливим складнощам [7].

В українському педагогічному словнику самостійність визначено як властивість особистості, що характеризується двома чинниками: по-

перше, сукупністю засобів – знань, вмінь і навичок, якими володіє особистість; по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності [5].

За результатами анкетування вчителів Полтавщини (146 осіб) визначено наступні чинники, що зумовлюють формування самостійності та активізацію самостійної роботи студентів: цілеспрямованість, працелюбність, готовність до експерименту, бажання реалізації своїх знань, постійне використання додаткових джерел інформації, вимоги сьогодення, високі вимоги до власної діяльності, широкий кругозір, постійний пошук нового, системний перегляд науково-пізнавальних передач тощо.

Одним із основних шляхів формування самостійності, удосконалення організації самостійної роботи, наприклад, у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, є широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Дослідники й викладачі переконані, що використання інформаційно-комунікаційних технологій вносить суттєві зміни в організацію самостійної роботи студентів, місце якої у навчальному процесі значною мірою зумовлюється технологією, що використовується для навчання, типом навчальної системи і шляхами її застосування, а також тим, які навчальні функції покладаються на комп'ютер у конкретній навчальній ситуації. Отже, новим поштовхом до розвитку теоретичних і практичних питань, пов'язаних із організацією самостійної роботи студентів, є активне впровадження у навчальний процес ідей комп'ютерного навчання, застосування під час самостійної роботи засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Нововведення у навчально-виховний процес та управління ним пов'язане із такими аспектами:

– змістовими (передбачають зміни у структуруванні за змістом та обсягом навчального матеріалу, призначеного для аудиторного й позааудиторного опрацювання, що, своєю чергою, зумовлювало потребу в розробці відповідного навчально-методичного забезпечення для автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем, гіпермедійних, мультимедійних та мережевих технологій);

– організаційними – таких, що реалізуються в організаційно-методичному забезпеченні самостійної роботи студентів засобами комплексного застосування ІКТ та створення чіткої системи контролю за її результатами;

– технологічними – таких, що вимагають створення відповідного навчально-методичного середовища із використанням електронних підручників, Інтернет та гіпермедійних технологій тощо.

Існує проблема формування у студентів умінь і навичок самостійної роботи засобами бібліотечних технологій. Є необхідність оволодіння студентами конкретними вміннями та навичками використання традиційних й електронних бібліотечних інформаційно-пошукових

систем, знаннями засад інформаційного аналізу та синтезу для ефективного виконання самостійної навчальної роботи. За їх відсутності у студента виникають труднощі у процесі здійснення постійного інформаційного пошуку, значною мірою зростають часові та трудові затрати, знижується якість виконання самостійних навчальних завдань [5].

Такі ж проблеми з організації самостійної роботи студентів виокремлюють і в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Слов'янському державному педагогічному університеті, Полтавському національному технічному університеті імені Юрія Кондратюка та інших ВНЗ.

У Слов'янському державному педагогічному університеті, основними формами самостійної роботи студентів вважають: роботу з першоджерелами, роботу з підручником і навчальним посібником; вивчення історичної та довідкової літератури; розв'язування педагогічних завдань на творчому і пошуковому рівні; самостійні спостереження за педагогічним процесом; дослідна робота під час якої студент оволодіває навичками наукового експерименту; конструювання.

На природничому факультеті Полтавського національного педагогічного факультету імені В. Г. Короленка враховують основні групи самостійної роботи майбутніх учителів, яким притаманні специфічні види діяльності:

–спрямовані на отримання нових знань і вмінь самостійно здобувати знання із різних джерел: робота з підручником, з таблицями, схемами, з роздатковим матеріалом, проведення дослідів на заняттях і в домашніх умовах, вивчення принципу дії приладів за моделями і схемами, робота з додатковою літературою;

–спрямовані на вдосконалення знань, їх уточнення та поглиблення, вироблення вмінь використовувати знання на практиці: вирішення експериментальних, якісних, графічних задач проведення експериментів на встановлення взаємозв'язку між явищами, спостереження з метою уточнення умов, в яких відбувається явище, складання задач;

–роботи, основна мета яких формування у студентів умінь і навичок практичного характеру: побудова і аналіз графіків, виготовлення колекцій, гербаріїв;

–роботи, основна мета яких розвиток творчих здібностей: підготовка доповідей, рефератів, розробка нових варіантів дослідів, розробка методики постановки дослідів, побудова гіпотез, виконання дослідів з елементами наукового дослідження [1; 2; 3; 5; 6].

На нашу думку, найбільш доцільними є такі форми самостійної роботи майбутніх учителів біології: підготовка студента до семінару, що містить здійснення досліджень у живій природі (спостереження, практичні досліді, тощо), аналіз матеріалу рекомендованих підручників, лекцій; виготовлення таблиць, гербаріїв, колекцій, фотоматеріалів; вивчення додаткової літератури з теми семінарського заняття; вирішення домашніх завдань і вправ (вирощування рослин, пророщування насіння тощо);

підготовка доповіді до навчальних занять; написання рефератів, творчих біологічних звітів, курсових, дипломних, магістерських робіт; аналіз статистичних і фактичних матеріалів з певної теми, проведення розрахунків, складання схем і моделей на основі статистичних матеріалів; аналіз конкретної ситуації; підготовка проектів, наукових доповідей до студентських конференцій, виступів на диспутах, конкурсних роботах; підготовка студентських публікацій; ведення власного біологічного глосарію.

Уважаємо, що формами індивідуальної роботи майбутніх учителів біології мають бути: консультації – відпрацювання незарахованих, пропущених занять; ведення лабораторного альбому; виконання індивідуальних науково-дослідних завдань; створення електронних варіантів окремих занять з біологічних курсів; виготовлення молекулярних моделей; виконання завдання „Творчі припущення”; творчий аналіз запропонованого біологічного тексту.

Розглянемо особливості формування самостійності студентів на кафедрі ботаніки, що, на нашу думку, в повній мірі забезпечують їх розвиток творчості. Викладачами кафедри, згідно вимог Болонського процесу, розроблено робочі навчальні програми до курсів, наприклад: „Загальна цитологія та гістологія. Цитологія” (С. Яланська, В. Буйдін); „Біотехнологія” (С. Яланська); „Генетична інженерія” (С. Яланська); „Вибрані питання біології” (С. Яланська), „Радіобіологія” (Т. Панасенко), „Основи філогенії рослин і тварин” (Т. Панасенко) тощо.

Наприклад, опрацювання курсу „Загальна цитологія та гістологія. Цитологія” за змістовими модулями здійснюється завдяки прослуховуванню лекцій викладача і ведення розширеного план-конспекту. Необхідно дати відповіді на різнорівневі питання для самоконтролю у кінці лабораторного заняття. Підготувати в альбомі лабораторне заняття відповідно вимог, висунутих до таких видів робіт.

Для формування самостійності та активізації розвитку творчості студенти мають системно виконувати завдання „Творчі припущення”, творчо аналізувати запропоновані біологічні тексти, вчитись виконувати завдання „Креативний репортер” – задавати різнорівневі питання своїм колегам, та для закріплення матеріалу готувати творчі звіти.

Індивідуальна робота студента з даного курсу містить: консультації – відпрацювання незарахованих, пропущених занять; ведення лабораторного альбому; виконання завдання „Творчі припущення”; творчий аналіз запропонованого тексту. Самостійна робота студента спрямована на опрацювання спеціальної літератури та написання творчого звіту.

Для активізації самостійної роботи, розвитку творчості студентів під час вивчення біологічних курсів, нами було створено навчально-методичний посібник „Явища у неживій та живій природі” (Н. Гуріненко, С. Пескун / за редакцією проф. М. Гриньової), у якому розглядаються явища неживої (фізичні, хімічні, географічні, астрономічні) та живої природи (фізіологічні, еволюційні, екологічні, генетичні), їх взаємозв’язок

і взаємозумовленість [4]. Навчально-методичний посібник містить: текстовий компонент – основний, додатковий та цікавий матеріал про явища в живій та неживій природі; методичний компонент – комплекс завдань, запитань, теми реферативних повідомлень; апарат орієнтування – зміст. Посібник дає змогу поглибити знання з курсів біологічного циклу, забезпечує умови для самоконтролю та корекції знань, розвитку творчої пізнавальної активності студентів.

Для виконання індивідуальної роботи з курсу „Лікарські рослини (фітонцидологія)” студентам пропонуються такі види діяльності: оформити гербарій трьох лікарських видів (дикорослого, культивованого та їстівного), підготувати фотоілюстрацію та коротку анотацію про їх практичне використання, виготовити колекцію різних форм лікарської рослинної сировини, презентувати фотоілюстративний матеріал рідкісних лікарських видів тощо. Крім того, упродовж вивчення дисципліни студенти можуть виконувати один навчальний проект у вигляді розробки презентації, або реферату. Контроль за індивідуальною та самостійною роботою здійснюється викладачем на практичному занятті у формі перевірки презентації або захисту реферату. Досить цікаво для студентів проходить вивчення теми „Основні вимоги до лікарської сировини”, де студенти мають можливість самостійно приготувати одну із форм використання лікарської рослинної сировини та презентувати її на практичному занятті, провести дегустацію фіточаїв, трав'яних відварів, сиропів, сушених фруктів та інше.

Отже, при виконанні різних видів самостійної роботи у студентів формується самостійність, глибокі міцні знання, вміння регулювати власну діяльність та успішно її організувати. Важливо навчити студентів самостійно орієнтуватися в інформації, кількість якої постійно збільшується, успішно її використовувати. Для цього необхідно під час організації самостійної роботи створювати відповідне навчально-методичне середовище із використанням електронних підручників, Інтернет та гіпермедійних технологій, акцентувати увагу на розв'язування завдань на творчому і пошуковому рівні.

Список використаної літератури

1. Глухих Е. В. Самостоятельная работа студентов как средство повышения познавательной деятельности / Е. В. Глухих // Совершенствование подготовки будущего учителя. – Уссурийск, 1993. – 165 с. **2. Гриньова М. В.** Саморегуляція навчальної діяльності школяра / М. В. Гриньова. – Х. : Фоліо, 1997. – 256 с. **3. Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с. **4. Гуріненко Н. О., Пескун С. П.** Явища неживої та живої природи / Н. О. Гуріненко, С. П. Пескун ; за ред. проф. М. В. Гриньової. – Полтава, 2006. – 98 с. **5. Козаков В. А.** Теория и методика самостоятельной работы студентов : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук. : 13.00.01. / В. А. Козаков ; НИИ педагогики УССР. – К. –

1991. – 447 с. **6. Організація** самостійної роботи студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// nova.rambler.ru](http://nova.rambler.ru). **7. Психологический** словарь / под ред. В. П. Заиченко, Б. Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Педагогика-Пресс, 1998. – 440 с. **8. Яланська С. П.** Логіко-психологічний аналіз проблеми розвитку творчості майбутніх учителів біологічних дисциплін / С. П. Яланська // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 6. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 352 с.

Яланська С. П., Панасенко Т. В. Аналіз особливостей організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах

Головною метою педагогічної системи в сучасних умовах розвитку української освіти є формування творчої особистості, що здатна до активної самостійної діяльності. Формування самостійності майбутніх учителів забезпечує їх розвиток творчості, отримання міцних наукових знань, вмінь та навичок, що відповідає вимогам Болонського процесу.

Ключові слова: самостійність, самостійна робота, розвиток, майбутні вчителі.

Яланская С. П., Панасенко Т. В. Анализ особенностей организации самостоятельной работы студентов в высших учебных заведениях

Главной целью педагогической системы в современных условиях развития украинского образования есть формирование творческой личности, способной к активной самостоятельной деятельности. Соответственная организация самостоятельной работы будущих учителей обеспечивает развитие творческой личности, получение крепких знаний, умений, навыков, что отвечает условиям Болонского процесса.

Ключевые слова: самостоятельность, самостоятельная работа, развитие, будущие учителя.

Yalanska S. P., Panasenko T. V. The Analysis of Peculiarity Organization an Independent Work of Students in a High Schools

The overall objective of pedagogical system in modern conditions of developing of the Ukrainian education is making up of the person which is capable to active independent activity. Conforming organization of self-instruction of students of a modern higher educational institution provides reception of strong knowledge by them, skills which correspond to demands Bolognese process.

Key words: independence, private work, creation development, future teachers.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.